

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Kamppailu ruotsalaismaasta : Kielirajat ja toisen maailmansodan asutustoimet Suomen ruotsinkielisillä alueilla

Tepora, Tuomas

Kullaa, Rinna; Lahti, Janne; Lakomäki, Sami

2022

<http://hdl.handle.net/10138/354733>

Tepora, T 2022, Kamppailu ruotsalaismaasta : Kielirajat ja toisen maailmansodan asutustoimet Suomen ruotsinkielisillä alueilla. julkaisussa R Kullaa, J Lahti & S Lakomäki (toim), Kolonialismi Suomen rajaseuduilla. Gaudeamus, Helsinki, Sivut 298–319. <
<https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/kolonialismi-suomen-rajaseuduilla/4268842> >

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. <https://helda.helsinki.fi>
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

14.

KAMPPAILU RUOTSALAISMAASTA: KIELIRAJAT JA TOISEN MAAILMAN- SODAN ASUTUSTOIMET SUOMEN RUOTSINKIELISILLÄ ALUEILLA

TUOMAS TEPORA

Helmikuussa 2009 eduskuntaa säväytti perussuomalaisten Pentti Oinosen puheenvuoro. Ulkomaalaislakikeskustelun yhteydessä pohjoissavolainen edustaja luki suomennetun katkelman ruotsinkielistä lehtileikettä syksyltä 1940. Kertajulkaisuksi jääneestä *Svensk vaktista* peräisin olleessa tekstissä vaadittiin rasistisilla kielikuvilla höystettynä, ettei karjalaista siirtoväkeä pitäisi sijoittaa lainkaan ruotsinkielisille alueille, sillä ”he ovat meille muukalaisia eli karjalaisia”. Vaikka Oinonen esitti virheellisesti sitaattinsa olleen peräisin valtajulkaisu *Hufvudstadsbladetista*, viesti oli selvä: kansallismielisiä aatteita edustanut perussuomalaiset puolustautui rasismisyytöksiltä kohdistamalla syytöksen maahanmuuttomyönteiseksi puolueeksi tituleerattuun Ruotsalaiseen kansanpuolueeseen (RKP).¹

Eduskunnan välikohtaus kirvoitti tunteikkaan vastauksen RKP:n maahanmuutto- ja eurooppaministeri Astrid Thorsilta ja herätti tiedotusvälineet ja yleisönosastot väittelemään aiheesta, joka oli kiihdyttänyt monien suomalaisten mieliä säännöllisesti toisesta maailmansodasta lähtien. Yleiseksi väitteeksi suomenkielisessä julkisuudessa vakiintui 1940-luvun lopussa se, ettei itäisiltä rajaseuduilta lähtenyt suomenkielistä siirtoväkeä asutettu lainkaan ruotsinkielisille länsi- ja etelärannikon alueille. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä ruotsinkieliselle alueille sijoitettiin noin 13 000 maataloudesta elinkeinonsa saanutta karjalaista, minkä lisäksi etenkin Etelä-Suomen kaksikielisiin kaupunkeihin ja taajamiin muutti omatoimisesti runsaasti suomenkielistä työväestöä ja keskiluokkaa.

Harhakäsitys siitä, ettei ruotsinkielisille alueille olisi juuri asutettu karjalaista siirtoväkeä, on kuitenkin sitkeää tekoa.

Ruotsinkielisten alueiden tavallisesti torjuva suhtautuminen suomenkieliseen ”invaasioon” sen sijaan pitää paikkansa, vaikka RKP:n johto ja valtaalinjan ruotsinkieliset tiedotusvälineet sanoutuivat irti *Svensk vaktin* kirjoituksesta heti sen ilmestyttyä.² Suomenkielisen siirtoväen torjunnan taustalla vaikutti käsitys ”ruotsalaismaasta” (*svenska jorden*) eli maantieteellisestä ja henkisestä rajasta suomen- ja ruotsinkielisten alueiden välillä. 1900-luvun alussa kehitetyn ajatuksen mukaan ruotsinkielisten alueiden maanomistuksen säilyttäminen ruotsinkielisessä talonpoikaisomistuksessa oli keskeinen keino yhtenäisen kielialueen säilyttämiseksi.³ 1800-luvun säätyläisestä svekomaniasta ponnistanut liike suuntasi 1900-luvun alussa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säätämisen jälkeen katseensa ruotsinkieliseen rahvaaseen.⁴ Vuonna 1909 vastikään perustetun RKP:n johto perusti *Svenska småbruk och egna hem* -osakeyhtiön hankkimaan maata ruotsinkielisiltä seuduilta ja myymään viljelystiloja ja omakotitontteja ruotsinkielisille pienviljelijöille ja tilattomalle väestölle. Näin pyrittiin vahvistamaan aiemmin tilattoman ruotsinkielisen väestön suhdetta ”pyhään maahan”. Samalla yritettiin torjua etenkin Etelä-Suomen ruotsinkielisen maaseudun valuminen suomenkielisten käsiin keskellä painetta maatalousreformeihin 1900-luvun alussa. Toiminnassa yhdistyivät kielipolitiikka ja tuottoa hakeva yritystoiminta. Menettely toteutti käytännössä ajatusta yhtenäisestä, maalaisväestön asuttamasta ”ruotsalaismaasta”. Uudenmaan rannikolla toimi myös järjestöjä, joiden ohjelmassa oli kielipoliittinen maanomistus.⁵

Kuitenkaan ilman maailmansotien välisen ajan kieliriitojakaan ajatus kielellisesti eheistä kokonaisuuksista ei enää ollut Etelä-Suomessa realistinen. Teollistuminen ja kaupungistuminen nakersivat maaseudun elintilaa ja muuttivat ruotsin- ja kaksikielisten kuntien kielisuhteita, mutta maanomistus säilyi pitkälti ruotsinkielisenä. Suomenkielinen nationalismi eli puoluerajat ylittänyt ”aitosuomalaisuus” ajoi 1920–1930-luvuilla näkyvästi suomen kielen asiaa ruotsinkielisillä alueilla. Suomalaisuusliikkeelle nämä alueet olivat vielä suomalaistamatonta rajaseutua.⁶

Toisen maailmansodan jälkeen ”ruotsalaismaaideoologia” ajautui konfliktiin kielipoliittisesti maalaisliittolaisesta aitosuomalaisuudesta ammentaneen siirtoväen asuttamisprosessin kanssa. Nämä maataloutta ja agraariarvoja korostaneet ideologiat tosin vanhenivat nopeasti rakennemuutoksen paineessa. Uudenmaan ja Turunmaan ruotsinkielisten alueiden asukkaiden näkökulmasta kasvot jo alkaneelle kielisuhteiden

muutokselle antoi toisen maailmansodan aiheuttama sotapakolaisuus, joka nyt muodosti myös entistä suuremman uhan maanomistukselle.

Tarkastelen tässä luvussa karjalaisen siirtoväen eli etupäässä suomenkielisten sotapakolaisten asuttamista Suomen ruotsin- ja kaksikielisille alueille toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Lähden liikkeelle talvisodan jälkeen säädetyn pika-asutuslain vaikutuksista ruotsinkielisten seutujen asutukseen, pohdin kielirajakysymysten herättämiä intohimoja ja siirryn tarkastelemaan toisen maailmansodan päätyttyä keväällä 1945 hyväksytyn maanhankintalain kielipoliittisia ulottuvuuksia ja kokemuksia. Kantavana teemana on pohdinta asutuspoliitiikan, kielirajan ja koetun kolonisaation ristiriitoja herättäneestä yhteenliittymästä.

”Ruotsalaismaan” ja muun Suomen välinen raja oli häilyvä ja liikkuva. Aatteellisena ja maantieteellisenä rajana se oli kuitenkin todellinen, vaikka ei suinkaan läpäisemätön. Siitä huolimatta ajatus maan sisäisestä etnisestä tai kielellisestä rajasta sopi huonosti 1900-luvun ensipuoliskon eurooppalaisen nationalismin ajatukseen kansallisesti selvärajaisista kansallisvaltioista. Tavallisesti 1900-luvun alkupuolen kieliriitoja on tutkittu poliittisena kamppailuna valtion instituutioista, Helsingin yliopistosta ja hegemoniasta kamppailevien sivistyneistön edustajien identiteettikiistoina.⁷ Osoitan, että kamppailua käytiin myös maasta, ”rahvaan” sieluista, rajoista ja rajaseudusta Suomen sisällä. Kamppailuun sekoittui 1900-luvun alun suomalaisuusliikkeen kokemaa alemmuutta ruotsin kieltä kohtaan ja ruotsinkielisten alueiden asukkaiden hätää oman kielialueen pirstoutumisen edessä.

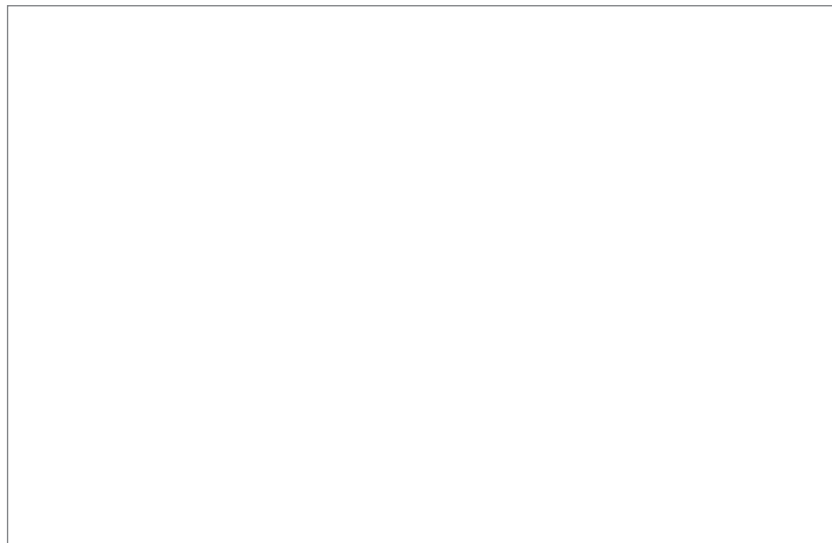
KÄÄNTEISTÄ ASUTUSKOLONIALISMIA?

Talvi- ja jatkosotien jälkeen toteutetut väestönsiirrot ovat kansainvälisesti vertaillen suuria. Talvisodan aikana ja sen jälkeen keväällä 1940 toteutettua yli 400 000 suomalaisen siirtämistä sodassa menetetyiltä alueilta voi pitää siihen saakka suurimpana organisoituna väestönsiirtona Euroopassa. Toisen maailmansodan päätyttyä pakolaismäärät Euroopassa ja muualla maailmassa olivat valtavia ja esimerkiksi saksalaisia pakeni Itä-Preussista, sudeettialueilta ja muualta länteen päin suhteellisestikin enemmän kuin suomalaisia.⁸ Joka tapauksessa Suomen osalta jatkosodan päättyminen syyskuussa 1944 tarkoitti uutta evakuointioperaatiota. Noin puolet reilusta 400 000 sotapakolaisesta oli palannut takaisin vallatuille alueille jatkosodan kuluessa. Heidän lisäksi jatkui välirauhan (1940–1941) aikana keskeytynyt, väliaikaisille sijoituspaikoille jääneen siirtoväen asuttaminen.

Asutustoiminta koski etupäässä maataloudesta elinkeinonsa saanutta siirtoväkeä. Evakuoitunut kaupunkilaiset ja työväki muuttivat töiden perässä ja usein omatoimisesti. Kaikkiaan lopullisesti kotiseuduiltaan evakuoituun siirtoväkeen kuului yli kymmenen prosenttia koko maan väestöstä. Lapin sodan aikana syksyllä 1944 viranomaiset evakuoivat myös Lapin asukkaat Ruotsiin ja Pohjanmaalle. Valtaosa lappilaisista pääsi palaamaan kotiseuduilleen pian, mutta hetkellisesti sotapakolaisten osuus kaikista kansalaisista nousi yli 15 prosenttiin väestöstä. Näin suuren väestömassan muuttaessa maan sisällä ei ole yllättävää, että siirtoväen ja vastaanottaneiden kuntien asukkaiden kohtaamiset eivät aina sujuneet kitkatta eikä tilanteen muuttumiseen aina sopeuduttu muutamassa vuodessa. Tämä ei ollut kielikysymys.⁹

Karjalaisen siirtoväen asuttaminen ruotsinkielisille alueille oli kuitenkin pieni mutta 1940–1950-lukujen vaihteen julkisuudessa näkyvä sivujuonne.¹⁰ Aihetta nosti julkisuuteen nimenomaan 1900-luvun alkupuolen kieliriitojen perinne: ajatus kielivähemmistöstä ei sopinut suomen- eikä ruotsinkielisen väestön ajatteluun. Tuon ajan puheessa käytettiin pikemminkin etnonymiejä ”suomalainen” ja ”ruotsalainen” kuin ”jommankummankielinen”, mikä kuvasi myös monien ihmisten arkista ymmärrystä kieliryhmien luonteesta: ne kuuluivat eri kansaan.¹¹ Ruotsinkieliset kansalaiset eivät vielä yleisesti käyttäneet itsestään nimitystä ”suomenruotsalainen”, vaikka sitä oli jo vuosisadan alusta asti pyritty tekemään yleiseksi.¹² Siirtoväen näkökulmasta keskeiseksi kysymykseksi nousi närkästys siitä, että kielivähemmistö pyrki turvaamaan oman kieli- ja kulttuurialueensa etuja rajoittamalla asutusta. Siirtoväen edustajat kysyivät, miksi yksi kansansa oli etuoikeutetumpi kuin toinen.

Talvisodan jälkeen nopeasti laaditussa pika-asutuslaissa kieliryhmien suhteista ei määrätty muuta kuin tulkinnanvarainen kehoitus kielivähemmistön oikeuksien kunnioittamiseksi. Talvisodan yhteishengen haihduttua syksyllä 1940 lain mahdollistamasta asutuksesta nousi suuri riita, joka raukesi sodan jatkumiseen kesällä 1941. Sitä ennen asutusviranomaiset olivat ohjanneet melko runsaasti suomenkielistä asutusta Etelä-Suomen kaksikielisille alueille. Keväällä 1945 hyväksytyn maanhankintalain toimeenpanossa kielisuhteiden muutos kuitenkin pysäytettiin kahteen prosenttiyksikköön. Taustalla vaikuttivat ulkopoliittiset seikat – suhteet Ruotsiin – sekä ruotsinkielisten vastustus ”asutuskolonialismia” kohtaan. Tämän niin sanotun kielipykälän toimeenpanoasetuksen merkitys nousi julkisuudessa osoitukseksi ruotsinkielisten erioikeuksista lain edessä, mutta käytännössä sen vaikutus ei ollut järin suuri. Se säästi ruotsinkielisten omistamaa maata noin 3 500 hehtaaria ja esti ainakin noin 1 200

karjalaisen (tai noin 300 perheen) muuttamisen ruotsinkielisille seu-duille, joskin luvut olisivat olleet suurempia, mikäli asutusviranomaisten ensisuunnitelmat olisivat toteutuneet.¹³ Kielipykälän ansiosta luovu-tukselta säästynyt maa ei kuitenkaan jäänyt korvaamatta. Säästyneiden maiden maanomistajien täytyi raivauttaa korvausmaata muualta Suo-mesta, lähinnä Pohjois-Savosta ja Pohjois-Karjalasta. Valtaosan näistä ”ruotsalaisraivauksista” teettivät suurimpien kartanoiden omistajat.¹⁴

Ruotsinkielisestä näkökulmasta karjalaisten muutto ”ruotsalaismaalle” ilmensi toteutunutta suomalaistamisuhkaa. Kyse oli ”kolonisaatiosta” eli viranomaisten ohjauksessa tapahtuneesta asutuksesta. Myöhemmin ministeriksi nousseen toimittaja Nils Meinanderin mukaan karjalaiset olivat tiukan linjan kansallismielisiä. Asetuttuaan ”ruotsalaismaalle” he ryhtyisivät suomalaisuuden läheteiksi. Siksi oli tärkeää kyetä mobilisoimaan ruotsinkielinen paikallisväestö kamppailemaan olemassaolonsa puolesta.¹⁵ Asetelman teki kiinnostavaksi sen omaperäinen käänteisyys: valtakunnallisen kielivähemmistön asuinseuduille oli muuttamassa tuhansia valtaväestön edustajia, jotka olivat sotapakolaisia. Talvisodan jälkeen pelko oli konkreettinen; toisen maailmansodan päätyttyä kielipykälän tulkinta sen sijaan vaimensi pelkoa valtaväestön asutuskolonisaatiosta vähemmistön maille. Asuinseuduiltaan pakko-siirrettyinä kodittomina siirtoväki täytti vähemmistön kriteerit. Pääosa

luovutetun Karjalan evakoista oli suomenkielisiä luterilaisia. Siltä osin he eivät eronneet muusta valtaväestöstä. Mukana oli kuitenkin myös karjalankielisiä ortodokseja, jotka kohtasivat syrjintää evakkotaipaleellaan.¹⁶ Heitäkin sijoitettiin jatkosodan jälkeen väliaikaisesti ruotsinkieliselle Pohjanmaalle.

Asetelmaa hankaloitti monien aikalaisten mielikuvissa se, että ruotsin kieli edusti eliitin kieltä, vaikka selvää oli, ettei Etelä-Suomen maatyöläisiä tai Pohjanmaan pienviljelijöitä voinut mitenkään lukea eliittiin. ”Herraviha” kietoutui osaksi kysymystä, jonka eritoten maalaisliittoa kannattanut ja siirtoväkeä lähellä ollut lehdistö nosti välirauhan aikana väkisin julkisuuteen. Imagotappio oli selviö, kun vastakkain asetettiin ”ruotsalainen suurmaanomistaja” ja ”suomalainen talonpoikaisasutus”.¹⁷ Evakkokysymys tulehdutti myös paikallisia kielisuhteita Vaasan seudulla. Lehdistössä kysyttiin, olivatko ruotsinkieliset ensimmäisenä lyömässä rikki talvisodan yksimielisyyttä.¹⁸

RADIKAALI PIKA-ASUTUSLAKI 1940

Talvisodan jälkeen kolmessa kuukaudessa laadittu ja eduskunnassa hyväksytty pika-asutuslaki maataloussiirtoväen asuttamiseksi tähtäsi radikaaliin maareformiin, jolla olemassa olevaa viljelysmaata pilkottiin pientiloiksi. Lain nimen mukaisesti yli 200 000 maataloudesta elinkeinonsa saanutta karjalaista oli määrä asuttaa nopeasti uudistiloille. Lain toimeenpanossa keskeistä oli lunastaa maata valmiiksi viljelyskelpoisilta mailta. Tämä tarkoitti sitä, että suuri osa pika-asutustiloista päätettiin sijoittaa ”valmiin pellon” ääreen eteläiseen Suomeen. Noin kolmannes maista oli määrä lunastaa yksityisiltä viljelijöiltä.¹⁹ Tulijat itäisiltä rajaseuduilta ottaisivat siis huomattavan paljon maata haltuunsa syrjäyttäen paikallisten asukkaiden oikeudet maahan. Radikaali laki kajosi suoraan yksityisomaisuuden suojaan, mutta hengeltään ja tarkoitukseltaan se jatkoi vuoden 1918 torpparivapautusta ja sitä 1920-luvun alussa seurannutta Lex Kalliota. Näiden pohjalta asutuslainsäädäntöä ja -politiikkaa toteutettiin toisen maailmansodan alkuun saakka. Etupäässä pienviljelijöinä itsensä elättäneitä maanviljelijäevakoita ei haluttu päästää maan puutteessa radikaloitumaan ja etsimään uutta poliittista kotia talvisodan jälkeen maan altonousseesta laitavasemmistosta. Parasta lääkettä oli oma pientila.

Lopulta vähemmistö pika-asutustilallisista oli ehtinyt siirtyä lain osoittamalle lopulliselle sijoituspaikalleen, ennen kuin jatkosodan alkaminen keskeytti lain toimeenpanon. Monet uudistilan saaneet luopuivat

oikeudestaan tilaan sen jälkeen, kun paluu takaisin vallatuille kotiseuduille mahdollistui.

Siirtoväen asuttamista ohjasi maatalousministeriön asutusiasiaosasto eli ASO. Se oli perustettu vuonna 1938 johtamaan valtion asutustoimintaa jatkaen tuolloin lakkautetun Asutushallituksen tehtävää. ASO:sta kehittyi joidenkin vihaama voimatekijä, jonka johtamana alkoi vimmattu maanmittaus ja uusien tilojen paikkojen etsiminen. Talvisodan jälkeen osaston neuvottelukuntaan kuului muiden muassa kaksi uratie-toista nuorta karjalaista, 27-vuotias jaakkimalainen varatuomari Veikko Vennamo ja 26-vuotias agronomi Johannes Virolainen Viipurin maalaiskunnasta. Kummatkin profiloituivat siirtoväen asian ajajina. Vennamo nousi jatkosodan jälkeen ASO:n ylijohtajaksi ja maalaisliiton kansanedustajaksi. Hän johti asutustoimintaa vuoteen 1959 saakka, jolloin alkoi hänen uransa Suomen Maaseudun Puolueen johtajana.²⁰ Virolainen toimi jatkosodan jälkeen sisäasiainministeriön siirtoväenasiainosaston päällikkönä ja maalaisliiton kansanedustajana, myöhemmin ministerinä. Painavan poliittisen uran ohella hänestä kehkeytyi karjalaisen siirtoväen kenties näkyvin keulakuva kylmän sodan ajan Suomessa.²¹

Niin Vennamo kuin Virolainen torjuivat 1940-luvulla ruotsinkielisten alueiden erioikeudet, mikä oli yleistä evakkoväestön puolestapuhujille. Vennamon johdossa ASO ajoi määrätietoisesti Etelä-Suomen viljelysmaiden mahdollisimman tehokasta uusjakoa, sijaitsivathan siellä parhaat viljelysmaat. Vennamon ja hänen myöhemmän poliittisen liikkeensä suhde kielivähemmistön oikeuksiin jäi epäluuloiseksi. Virolainen sen sijaan loi nahkansa. Vielä toisen maailmansodan jälkeen hänkään ei ymmärtänyt, miksi kielivähemmistöllä pitäisi olla erioikeuksia. Myöhemmin hänestä kuitenkin sukeutui näkyvä kaksikielisyyden ja pohjoismaisuuden korostaja. Omakohtaiset kokemukset kenties auttoivat: Virolainen asettui viljelemään maata Lohjan maalaiskunnan Virkkalaan, joka oli kaksikielistä aluetta.²²

RUOTSALAISMAAN PUOLESTA!

Syksyllä 1940 monet kirkkonummelaiset heräsivät siihen, että kunnalliskotina toimineen Wohlsin kartanon ”idyllisen metsän tarina” oli päätymässä: ”Ei kuuluisi enää ruotsalaislapsen itkua Wohlsin mailla, satoa ei korjattaisi ruotsin säestämänä, eivätkä heinämaat kuulisi ruotsalaisia kansanlauluja.” Sen sijaan kartanon peltoja työstäisivät tulevaisuudessa ”vieraat ihmiset”, jotka eivät tuntisi kartanon menneisyyttä eivätkä ymmärtäisi sitä ”työn ja hien määrää, jota ruotsalaiset miehet ja naiset

ovat hedelmälliseen maahan laittaneet”.²³ Esivanhempien pyhä maa oli uhattuna.

Tämä paikallislehden kuvaus osoittaa, että kielellä todella oli väliä ja se toimi selvänä ja ymmärrettävänä erona kahden kansanryhmän välillä. Karjalaisten ja paikallisten kohtaamiset aiheuttivat kitkaa ympäri maata kuitenkin myös ilman kielieroja, eikä talvisodan henki jaksanut elähdyttää niitä maanomistajia, jotka kokivat tulokkaat uhkana omaisuudelleen ja paikallisille hierarkioille.²⁴ Talvisodan yksimielisyyys ja siihen liittynyt paine jättää kriisistä selviytymistä häiritsevät kysymykset taka-alalle tarkoitti ruotsinkielisille sitä, että pika-asutuslain laatimisen ja hyväksymisen aikana RKP:n poliitikot ja ruotsinkielinen julkisuus eivät halunneet vastustaa siirtoväen asettumista ruotsinkieliseen Suomeen.

Syksyllä valmistuneiden sijoitus suunnitelmien mukaan Uudellemaalle ja Turunmaalle oli tulossa ainakin 15 000 karjalaista. Suunnitelmissa karjalaisia sijoitettiin kunnittain ja kylittäin siten, että sijoituspaikat vastasivat maantieteellisesti luovutettuja alueita. Näin erityisesti Suomenlahden luovutettujen saarten väestöä jouduttiin ripottelemaan ympäri rannikkoa. Vielä marraskuussa 1940 asutusviranomaiset olivat sijoittamassa satakunta lavansaarelaista kalastajaperhettä Ahvenanmaalle. Noin 500 suomenkielisen uudisasukkaan hajauttaminen ympäri maakuntaa seurakuntien maista lohkotuille asunto- ja kalastustiloille osoittautui kuolleenä syntyneeksi ajatukseksi. Palveluiden järjestäminen tyystin ruotsinkielisessä maakunnassa ei olisi onnistunut. Muutto täysin vieraskieliseen ympäristöön ei sitä paitsi yleensä houkutelut siirtoväkeäkään.²⁵

Kansakokonaisuutta korostanut ajattelu kuului 1920–1930-lukujen kansalliseen ideologiaan. Kollektiivisuutta ja kansallista yhtenäisyyttä vaatinut näkemys loihti kansakunnasta elävän kokonaisuuden, jota ravittiin ja jossa havaittuja tauteja hoidettiin ne eristämällä tai jopa poistamalla. Tällaiseen ajatukseen eivät sopineet vapaamatkustajat tai kuolleet oksat.²⁶ Sotavuosina yhteistä, pyyteetöntä työtä korostanut vaatimus kohosi sota-arjen keskeiseksi tunnenormiksi: uhrautuvuudeksi.²⁷ Ajattelu näkyi myös asutusviranomaisten toiminnassa: kaikkien oli osallistuttava yhteiseen asutusponnistukseen asianmukaisella panoksella. Sotaponnistus loi niin henkistä kuin juridista poikkeustilaa. Ahvenanmaan kysymys oli kuitenkin avaava ongelma: evakkojen sijoituksessa pyrittiin yhteisvastuullisuuteen. Pika-asutuslain ulottaminen autonomiseen Ahvenanmaahan olisi ollut ristiriidassa perustuslain kanssa, vastasi RKP tähän.²⁸

Syksyyn 1940 tultaessa ruotsinkielisten pinnan alla kuohunut sappi kiehui yli äyräiden. Pika-asutuslain toimeenpanon vaikutuksista ruotsalaisalueille saatiin kokonaisvaltaista tietoa elokuussa 1940, kun ASO:n

neuvottelukunnan jäsen ja RKP:n itäuusmaalainen kansanedustaja Henrik Kullberg totesi *Hufvudstadsbladetin* haastattelussa pahaenteisesti, että ASO ei ollut kiinnostunut uudisraivauksista vaan valmiista pellostä. Hänen mukaansa tämä tarkoitti ruotsinkielisten alueiden pakotettua kaksikielistymistä. Muutama päivä tämän jälkeen RKP:n keskushallitus kokoontui kriisikokoukseen.²⁹

Aiemmin yksimielisyyden paineessa tukahdutettu tai peitelty arvostelu päästettiin nyt ilmoille. Ruotsinkielisten paikallislehtien sivut täyttyivät suorasukaisista mielipiteistä. Pika-asutuslain henki oli ”aitosuomalainen”, millä viitattiin 1920–1930-lukujen suomalaisuusliikkeeseen, joka korosti suomen kielen vahvistamista ruotsinkielisissä ”linnakkeissa”, kuten ulkoasianhallinnossa, Helsingin yliopistossa ja oikeuslaitoksessa. Kielinationalistisen aitosuomalaisuuden kannatus oli vahvinta maalaisliitossa, mutta se ylitti puoluerajoja.

Aitosuomalaisuuteen kuului myös suomenkielisten kansakoulujen tukeminen ruotsinkielisillä alueilla, mikä oli kaihertanut mieliä jo pitkään. Kaksikielisissä kunnissa, joissa suomenkieliset olivat vähemmistönä, jäi suomenkielisen kansakoulun järjestäminen usein yksityisten kansalaisten vastuulle. Sekä suomenkielisyyden että ruotsinkielisyyden tukijoiden keskuudessa suomenkieliset kansakoulut nähtiin suomalaistamisen keskeisinä ankkureina, jotka houkuttelivat suomenkielistä väestöä ruotsinkieliselle alueelle.³⁰ Lisäksi epäkohtana pidettiin, että vielä maailmansotien välisenä aikana suomenkielisten oppikoulujen määrä verrattuna kielen puhujiin oli verrattain pieni verrattuna ruotsinkielisten oppikoulujen suhteelliseen määrään. Tämä näkyi myös korkeiden virka-asemien kielisuhteissa. Koulutuspoliittinen kielikamppailu jatkui 1960-luvulle saakka.³¹

Karjalainen maalaissiirtoväki koostui pienviljelijöistä, joten enemmistöltään maalaisliiton kannattajina he edustivat ruotsinkielisestä näkökulmasta aitosuomalaisuutta. Asutuspolitiikka vaikutti siis kielipoliittiselta toimelta, jonka tarkoituksena oli ”Etelä-Suomen suomalaistaminen”, vieläpä kutsumalla karjalaiset ”katettuihin pöytiin”.³² Hurja retoriikka herätteli esiin syvimpiä tunteja. *Östra Nyland* vertasi karjalaisten asuttamista Uudellemaalle Baltian samanaikaiseen neuvostomiehitykseen.³³ Aitosuomalaisesta näkökulmasta tällainen tuntui kuin olisi ripoteltu suolaa haavoihin, sillä aatteeseen kuului oleellisena kokemus suomen kielen – ja suomalaisen kansanosan – pitkään jatkuneesta alemmuudesta suhteessa ruotsiin ja ruotsinkielisiin. Jo pohdinta *Suomen suomalaistamisesta* tuntui oudolta – senhän olisi pitänyt olla itsestään selvä päämäärä.

Ruotsinkielisten seutujen oikeudet saivat kuitenkin ymmärrystä esimerkiksi kokoomuksen *Udessa Suomessa*. Kokoomus suhtautui kriittisesti valmiin pellon lohkomiseen siirtoväelle. Yhdessä Maataloustuottajien keskusjärjestön (MTK) kanssa puolue omaksui kokonaispeltoalan kasvua toivoneen ja uudisraivauksia kannattaneen linjan. Evakkojen asuttamisessa se kuitenkin hävisi valmista peltoa ja siten nopeaa asutusta ajaneelle politiikalle. ASO:n valmiin pellon linja ei tietenkään miellyttänyt luovutettavan maan omistajia. Tämäkään ei ollut kielikysymys.³⁴

Kyse ei siis ollut yksiselitteisesti kahtia jakautuneesta kielipolitiikasta vaan kärjistyneestä tilanteesta, jossa kohtasivat kieliriidat, kielinationalismi, poikkeusaika ja resursseja vaatinut siirtoväen asuttaminen. Seurauksia olivat toiseuttavat eli eriarvoistavat hierarkiat toisilleen tuntemattomien ihmisten kohdatessa ja pahimmillaan rasistisia sävyjä saanut julkinen torjuntaretoriikka ruotsinkielisille alueille siirtyneitä suomenkielisiä kohtaan. Siirtoväen asuttaminen ja siihen liittynyt yksityiseen maaomaisuuteen kajoaminen kuohutti mieliä kaikkialla Oulujärven eteläpuoleisessa Suomessa. Ruotsinkielisillä alueilla siihen liittyi käsitys ”oman maan” (*svenska jorden*) suomenkielistymisestä.³⁵

Tilannetta ei lainkaan helpottanut se, että maalaisliittoa ja ASO:ta lähellä olleet poliitikot eivät julkisuudessa näyttäneet kunnioittavan kielirajoja. Karjalaisina ja maalaisliittolaisina he olivat omaksuneet aitosuomalaisen hengenperinnön. Heidän toimenkuvaansa myös kuului karjalaisen siirtoväen puolustaminen: Etelä-Suomen viljelysmaita ei sopinut suojella kielipoliittisin perustein, sillä tämä syrji karjalaisia. Tämä provosoi ruotsinkielistä maaseutua: eikö ruotsinkielinen maanomistaja voinut osallistua yhteiseen ponnistukseen muulla tavalla kuin auttamalla kotiseutunsa suomalaistamisessa.³⁶

Syyskuun lopulla 1940 RKP järjesti ylimääräisen puoluekokouksen, jonka julkilausumissa tuomittiin se, ettei siirtoväkeä sijoitettu tasaisesti ympäri maata eikä uudisviljelyä huomioitu asutuksessa tarpeeksi. Etelä-Suomen ruotsin- ja kaksikieliset alueet sijaitsivat alueella, josta valmista peltoa oli hyvin saatavilla – yleensäkin pika-asutuslain keskeytynyt toimeenpano painottui Etelä-Suomeen. RKP vetosi kielilakiin, jonka hengen mukaisesti ruotsinkielisten asuinalueiden kielellinen ja kansallinen luonne pitäisi säilyttää. Hallintoalueiden toivottiin säilyvän mahdollisimman yksikielisinä.³⁷ 1900-luvun alun kielilainsäädännän avulla oli pyritty luomaan kielellisesti yhtenäisiä maantieteellisiä kokonaisuuksia. Niiden rajat olivat olleet läpäiseviä jo aiemmin, mutta nyt rajoilla koettiin todellista painetta.

Syksyn aikana ruotsinkielisten poliitikkojen ja maataloustuottajien valtuuskunnat vierailivat pääministeri Risto Rytin ja muiden ministerien luona. Rytin vastaus oli ympäröivä. Pääministeri suhtautui hankin varauksellisesti valmiin pellon luovuttamiseen, mutta evakkojen asuttaminen ja sisäpoliittinen tilanne olivat herkkiä asioita, jotka ajoivat valtiojohtossa ohi kielivähemmistön hädän ja huolen maaomaisuuden pakkomyynnistä karjalaisille.³⁸ Ruotsinkielisten poliitikkojen arvostelun kohteena oli nimenomaan pika-asutuslain toimeenpano ja ASO.

Huhut alkoivat velloa niin kuin poikkeusaikoina yleensä. Ruotsinkielisen Pohjanmaan viljelijät pelkäsivät ASO:n paaluttavan satoja tiloja länsirannikollakin, vaikka siellä tilakoko jäi yleensä alle 25 hehtaarin, jota pienempiä tiloja ei lohkottu. Pohjanmaan rannikolle oli evakuoitu talvisodan aikana ja sen jälkeen karjalaisia, mutta lopullinen sijoituspaikka se oli harvalle, ennen kuin pika-asutuslain toimeenpano muutenkin keskeytyi.

Valtiojohto ja asutusviranomaiset kokivat siirtoväen pika-asuttamisen turvaavan parhaiten yhteiskuntarauhan. Ruotsinkieliset poliitikot sen sijaan päätyivät toisenlaiseen johtopäätökseen. Pohjalaiset torjuivat huhua karjalaisten asuttamisesta länsirannikon maaseudun pieniin kuntiin julistamalla, että se istuttaisi ”siemenen uuteen kansallisuusriitaan, jota ei missään nimessä tarvita maahamme”.³⁹ Talvisodan aikana oli korostunut yhteishengen vaatimus, joka oli kieliasiaa pitänyt loppukesään 1940 saakka. Huhu asutustoimien ulottamisesta liki täysin ruotsinkielisen Pohjanmaan rannikon maaseudulle lietsoi pelkoa talvisodan hengen viimeisten rippeiden katoamisesta.

Kielikysymys hävisi kuitenkin pelolle uuden maattoman väestöryhmän syntymisestä ja sen mahdollisesta radikalisoitumisesta. Viipurin läänin luovutettujen kuntien keväällä 1940 muodostama Karjalan Liitto ajoi maataloussiirtoväen nopeaa asuttamista. Liitto vaati valtiolta asianmukaista korvausta menetyksistä, sillä karjalaiset olivat sodan kärsijöitä.⁴⁰ Yhtälö oli hankala: siirtoväen oikeutta korvauksiin ei kukaan kieltänyt, ja samalla oli hankala miettiä kielivähemmistön oikeuksia, sillä heidän hätänsä ei ollut yhtä akuutti kuin sotapakolaisten.

Ruotsinkieliset poliitikot kampanjoivat kovasti vastikemaaoikeuden puolesta. Lain mukaan kaikilla maanluovuttajilla oli oikeus hankkia korvaavaa maata muualta, mutta vastikemaan hankkimisen ehdot olivat tiukat. Ruotsinkieliset olisivat halunneet muun muassa pidentää vastikemaan hankkimiseen annettua aikaa. Evakuoitunut karjalaislehdistö puolestaan arvosteli keväällä 1941 näkyvästi pika-asutuksen toteuttamisen ”hitautta”, jonka yhdeksi ilmentymäksi lehdet nostivat ruotsinkielisten vastustuksen. Esimerkiksi Sortavalasta evakuoitunut porvarillinen *Laatokka*

ihmetteli, kuinka monelle suomalaiselle oli tärkeämpää ”ruotsinkielisen alueen koskemattomana säilyminen kuin kaikkensa menettäneiden karjalaisten asuttaminen”. Lehden mukaan vähemmistön kielellisiin oikeuksiin ei pitäisi kiinnittää mitään huomiota: ”[R]uotsalaisemme ovat viime aikoina tottuneet saamaan niin paljon etuisuuksia, että heitä ei kaikei enää mikään tyydytä.”⁴¹

Keväällä 1941 asutuspoliittikka johti lopulta hallituskriisiin. Vastike-maakysymys ajautui pisteeseen, jossa ei ollut sijaa kompromisseille. Lisääikaa vastikemaan hankkimiselle ei suotu, sillä tuon ajan ilmapiirissä ei haluttu antaa periksi kartanonomistajien tahdolle suojella maitaan ohi karjalaisen siirtoviljelijän, millaiseksi yleinen poliittinen mielikuva asiasta kehittyi. Sisäasiainministeri RKP:n puheenjohtaja ja Sarvilahden kartanonherra Ernst von Born erosi toukokuussa hallituksesta. Hän oli ruotsinkielisen kansan näkyvä johtohahmo, joka piti epäkiitollisena tehtävänä ajaa oman ryhmän etuja poikkeusaikana. Samaan aikaan hän totesi, ettei kriisinkään aikana voinut tinkiä omien etujen ajamisesta, mikäli ruotsinkieliset halusivat säilyttää turvaton aseman tulevaisuudessa.⁴² von Bornin eron jälkeen hajosi talvisodan päättymisestä asti vaalittu kriisiajan kaikkien puolueiden hallitus. Kun kielivähemmistön ainoa jäsen erosi, heikkeni myös hallituksen yhtenäisyys. Sisäasiainministeriksi nousi kokoomuksen äärioikeistolainen Toivo Horelli.

MAANHANKINTALAKI 1945 JA KIELIKYSYMYS

Kesällä ja syksyllä 1944 alkoi uusi ja lopullinen evakuoimiskierros. Takaisin vallattuun osaan Viipurin lääniä palanneet asukkaat sijoitettiin uusien suunnitelmien mukaisesti jälleen kunnittain eri puolille Suomea odottamaan lopullista asuttamista tai omatoimista muuttoa. Väliaikaisuus kesti maalaissiirtoväellä jopa kahdesta kolmeen vuotta, ennen kuin toukokuussa 1945 hyväksytyn maanhankintalain mukaiset asutussuunnitelmat valmisuivat ja niiden toimeenpano alkoi. Viranomaiset olivat alkaneet suunnitella sodan päättymisen jälkeistä maanhankintaa jo paria vuotta aiemmin sodan vielä jatkuessa, ja perheellisten rintamamiesten oikeus maansaantiin nousi keskeiseksi kysymykseksi. Rintamamiesten ja eräiden muiden erityisryhmien liittäminen maansaajien joukkoon siirtoväen lisäksi teki maanhankintalaista pika-asutuslakia järeämmän uusjaon ohjausvälineen.⁴³

Hävityn sodan jälkeen uusittu siirtoväen asutusprosessi oli valtava ponnistus. Sen seurauksena Suomesta tuli ”Euroopan suurin pienviljelijämaa”, niin kuin syksyllä 1944 pääministeriksi noussut J. K. Paasikivi asian kuivasti ilmaisi.⁴⁴ Maalaissiirtoväen asuttamisen mielekkyyttä ei silti juuri

kukaan kyseenalaistanut, vaikka pian ilmenikin, että pienviljelyvaihe jäi lyhyeksi kaupungistumisen ja talouden rakennemuutoksen keskellä. Sen sijaan perheellisten rintamamiesten pikaista asuttamista Paasikivi manaili. Pääministeri nousi myös näkyvästi tukemaan ruotsin- ja kaksikielisten seutujen oikeutta suojella maitaan siten, että niiden kielellinen ominaispiirre säilyi. Tähän hän sai tukea RKP:n lisäksi etenkin kansandemokraateilta (SKDL), jotka kannattivat asiassa vähemmistöjen oikeuksia. Ongelmaksi tosin nousivat kartanot, joiden omistusrakenne ei sopinut uusjakoa kannattaneen SKDL:n ohjelmaan.⁴⁵

Vuonna 1946 presidentiksi siirtyneen Paasikiven arvovallallaan ajaman politiikan takana oli kaksi syytä. Ensiksikin välirauhan aikana nousutta kielikiistaa ei haluttu toistaa. Tämä näkyi myös RKP:n toiminnassa. Se ei nostanut lehdistään Pohjanmaata lukuun ottamatta suurta ääntä odotettavissa olevasta asutuksesta vaan toimi tehokkaasti kulisseyssä. Pankkimiehenä Paasikivi ymmärsi olla suututtamatta pääomapiirejä. Sotakorvauksiin valmistautuneen yhteiskunnan teollisuuden omistajasuvut omistivat monet ruotsinkielisen alueen kartanoista. Toiseksi taustalla vaikutti ulkopolitiikka, jota Paasikivi pohti päiväkirjoissaan. Ruotsi oli Suomen lähin yhteys länteen, ja sen vuoksi kannatti tukea Suomen ruotsinkielistä väestöä, jonka asemaa Ruotsissa seurattiin niin hallituksessa kuin julkisuudessaakin. Eräissä hallituspiiristä nousseissa näkemyksissä sidottiin Ruotsin Suomelle tarjoama taloudellinen tuki kysymykseen ruotsinkielisen väestön oikeuksista siirtoväen asuttamisesta, mikä lienee ollut retorista taktikointia oman näkemyksen läpiajamiseksi.⁴⁶

Paasikiven päiväkirjassaan hahmottelema kielipykälä soviteltiin lakiin, vaikka eduskunnassa asiaa pohtineet valiokunnat ja virkamiehet eivät aluksi lainkaan lämmenneet kieliasian korostamiselle. Paasikiven sorvaaman pykälän mukaan paikalliset kielisuhteet saivat muuttua asutuksen seurauksena vain vähän. Ruotsinkieliset alueet asuttivat ensisijaisesti Porkkalan vuokra-alueen maantarvitsijat ja omat rintamamiehensä. Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkalan alue lohkaisi aimo osan viljelykelpoisesta Länsi-Udestamaasta ja teki alueen 7 000 asukkaasta evakkoja. Lain toimeenpanon yhteydessä asutuksen muuttamat kielisuhteet määrättiin kahdeksi prosenttiyksiköksi. Korvaukseksi näin säästyneestä maasta ruotsinkielisten alueiden luovutusvelvollisten maanomistajien täytyi kuitenkin raivata tai kustantaa raivaukset muualta Suomesta 1,5-kertaisena suhteessa säästyneen maan pinta-alaan. Käytännössä raivausten jyvittämisessä otettiin huomioon viljelysmaiden arvo, joten aivan yksi yhteen ne eivät käyneet pinta-alojen kanssa.⁴⁷

ASO:lle kysymys kielialueista oli usein ärsytyksen aihe, sillä sen virkamiehiä ohjannut periaate liittyi kelvollisen maatalousmaan osoittamiseen tarvitsijoille. Aluksi se pyrki ajamaan läpi periaatteen, että kielisuhteet olisivat voineet muuttua neljä prosenttiyksikköä. Ainakin ruotsinkielisestä näkökulmasta katsoen ”aitosuomalaiseksi” tulkittava henki välittyi monissa virkamiesten kannanotoissa, joissa kielipykälän rajoitusten esitettiin auttamattomasti suosivan yhtä kansanosaa toisen kustannuksella. Sen sijaan asutuksen käytännön toteutus tapahtui usein ilman suurempaa dramatiikkaa sen jälkeen, kun kuntien asutussuunnitelmat oli saatu valmiiksi. Suurkartanoiden omistajat tosin käyttivät useita keinoja mittavan maanluovutusvelvollisuuden vähentämiseksi.⁴⁸

Julkisuuden karkäs retoriikka, eivätkä poliitikkojen kannanotot kuvaavat ”ruotsalaisalueiden” kokemusten koko kirjoa. Ystävyyssuhteita vaalittiin, töitä löytyi ja kielirajat ylittäneitä avioliittoja solmittiin. Etelä-Suomessa moni ruotsinkielinen maanomistaja myi vapaaehtoisesti maata suomenkielisille tulokkaille, mikä saattoi kiristää alueen kantaväestön välejä. Maanhankintalain toimeenpano suosi sellaisia maanluovutusvelvollisia, jotka myivät maansa vapaaehtoisesti ilman pakkolunastusmenettelyä. He saivat kauppahinnan kuluttajahintaindeksiin sidottuina valtion obligaatioina, mikä oli tärkeää inflaation ollessa korkealla. Pakkolunastuksen valtio korvasi puolestaan indeksiin sitomattomilla obligatioilla. Vapaaehtoiset kaupat sotkivat toisinaan asutussuunnitelmia, ja ruotsinkieliset poliitikot seurasivat tarkasti, etteivät kielisuhteet päässeet muuttumaan niiden seurauksena. Niinkin tapahtui, että asutus täytyi keskeyttää, kun vapaaehtoiset kaupat olivat tuoneet kaksikieliselle alueelle liikaa suomenkielisiä uudisasukkaita. Ei ollut uusi ilmiö, että paheksuttiin maan myymistä suomenkielisille. 1920–1930-luvuilla asia herätti paljonkin huomiota ruotsinkielisessä paikallislehdistössä. Eräät ”ruotsalais-maa-aktivistit” harkitsivat 1930-luvun lopulla esimerkiksi maan myyjien nimien julkaisemista lehdissä häpäisemistarkoituksessa.⁴⁹

POHJANMAA KUOHUU

Ruotsinkielisillä alueilla asutussuunnitelmat valmistuivat kesällä ja syksyllä 1946. Pohjanmaalla valmiita suunnitelmia oli odoteltu erityisen jännittyneesti, vaikka periaatteessa selvää olikin, ettei pientilojen maakuntaan ollut mahdollista asuttaa juurikaan siirtoväkeä ilman kielipykälääkään. Maakuntaan oli kuitenkin siirretty runsaasti karjalaisia syksyllä 1944. Vaikka muutama tuhat poistui rannikolta pian, keväällä 1945 seudulla asui 17 000 evakkoa etupäässä maatilojen sivurakennuksissa, huviloissa ja

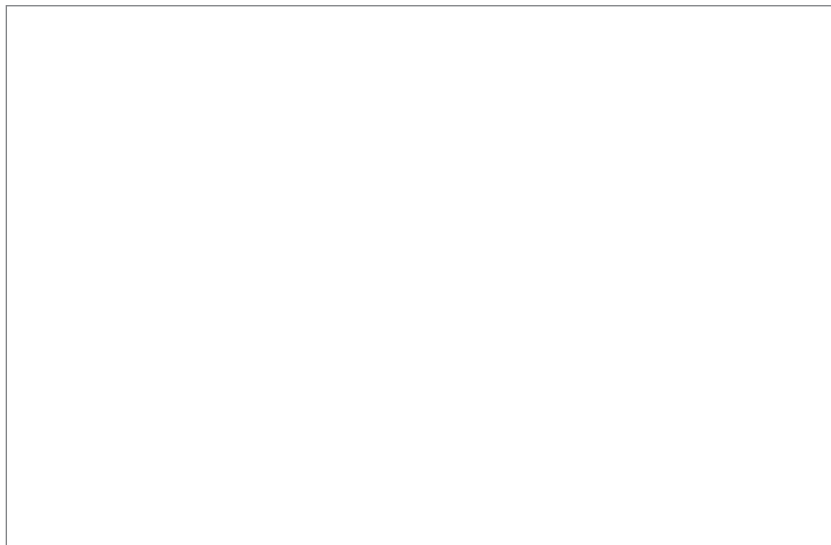
autiotiloilla. Tämän jälkeen alkoivat tasaussiirot, joissa maakunnan siirtoväki väheni oleellisesti. Kuitenkin vielä asutussuunnitelmien valmistumisen aikaan monessa ruotsinkielisen Pohjanmaan kunnassa evakkoja asui runsaasti. Suunnitelman mukaan Pohjanmaalle asutettiin parituhatta karjalaista, mutta valtaosa heistä sijoittui kaksikielisiin Vaasaan ja Kokkolaan. Loput sijoitettavasta siirtoväestä muutti lopullisille sijoituspaikoilleen pääosin vuoteen 1947 mennessä.⁵⁰ (Ks. kartta s. 12–13.)

Pohjanmaalla esiintyi eniten konkreettisia ongelmia paikallisväestön ja siirtoväen välillä. Mielenkiintoista on, että Pohjanmaalla vastustus suomenkielisen väestön maakunnassa asumista kohtaan yltyi sitä mukaa kun sen määrä väheni. Mistä oikein oli kysymys?

Jatkosodan loppuvaiheen evakuoinnissa evakuoitavat siirrettiin mahdollisimman kauas sotatoimialueelta. Syksyllä 1944 länsirannikolle oli siten muodostunut eräänlaisia karjalaisten siirtokuntia, jotka nostivat pikkupaikkakuntien väkilukua ja keikauttivat yleensä yksikielisten ruotsinkielisten kuntien kielisuhteet uuteen uskoon. Karjalaisten lisäksi Pohjanmaan ruotsinkielisiin osiin evakuoitiin lappilaisia Lapin sodan jaloista syksyllä 1944. Vaasan läänissä, johon tuolloin kuului myös Keski-Suomi, oleskeli vuosina 1944–1945 eniten evakkoja kaikista lääneistä, noin 100 000 henkeä. Ruotsinkielisten seutujen evakkorasite jakautui epätasaisesti. Eräissä kunnissa tulokkaita oli vain muutama kymmen. Joissakin kunnissa, kuten Vöyrillä, Närpiössä ja Maalahdessa, evakkoja oli 10–20 prosenttia väkiluvusta, Tiukan kunnassa Kristiinankaupungin kupeessa jopa melkein 40 prosenttia.⁵¹

Talvisodan jälkeen karjalaisia oli siirretty maakuntaan vähän. Nyt tilanne oli erilainen myös poliittiselta ilmapiiriltään. Jatkosodan jälkeen Pohjanmaan ruotsinkielisen rannikon väestön into siirtoväen asuttamiseen ei ollut suuri. Suur-Suomi-aate ja Itä-Karjalan miehitys eivät missään vaiheessa olleet elähdyttäneet maakunnan asukkaiden enemmistöä. Heille karjalaisten siirtäminen itärajalta kauas länsirannikolle edusti ”muukalaisten invaasiota”, niin kuin paikallisjulkisuudessa julistettiin.⁵² Karjalaisten kohtalo oli epäonnistuneen sotapolitiikan seurausta. RKP:n pohjalaispoliitikkojen julkilausuma toukokuulta 1945 kiteytti tilanteen osuvasti:

Suuren karjalaiseen väestöön kuuluvan siirtoväen sijoittamisen raskas kuorma on loogillinen seuraus suursuomalaisten valloitusshalun epäonnistumisesta ja sotapolitiikassa itsepintaisesti pysyttäytymisestä. Karjalaiset ovat saman sotapolitiikan viattomina uhreina saaneet osakseen lämmintä myötätuntoa asumasijoillamme. Kokous lausuu

kuitenkin syvän paheksumisen siitä, että ruotsalaisen Pohjanmaan maaseutuväestö, joka puhtaasta itsesäilytysvaistosta on vastustanut suursuomalaista sotakiihkoilua, on suuressa määrin joutunut kärsimään tämän sotakeinottelun epäonnistumisesta.⁵³

Vaasan ruotsin- ja suomenkielinen lehdistö ottivat mittaa toisistaan vuosina 1944–1945. Karjalaisten huhuttiin pitävän ruotsinkielistä väestöä epäisänmaallisina. Vaikka kenelläkään ei ollut tässä vaiheessa esittää mitään lukuja, huhuttiin oikeaan osuen, että Pohjanmaan rannikkopitäjien sotilaskarkuruus oli ollut maan suurinta kesällä 1944. Tämä piti paikkansa. Läheiset yhteydet Ruotsiin toimivat vetävänä tekijänä, minkä lisäksi karkuruuteen ajoivat pasifistinen herätyskristillisuus ja siihen liittynyt poliittinen sodanvastaisuus. Karjalaisten kerrottiin muistuttaneen paikallisia puna-armeijan ratkaisevasta läpimurrosta Karjalan kannaksen Summassa helmikuussa 1940. Rintamalohko oli tuolloin Vaasan seudun ruotsinkielisen joukko-osaston vastuulla. Epäsotilaalliset ja karkuruuteen alttiit ”ruotsalaiset” sekä Karjalan sodassa kärsimään joutunut kansa kehittivät toisiaan hylkiviä mielikuvia. Konfliktin kertomus oli valmiina käyttöön.⁵⁴

Pohjanmaalla kamppailtiin pienistä resursseista. Paikalliset viljelijät järjestivät vuosien 1945–1946 aikana ”kapinakokouksia” ympäri maakuntaa. Niissä vastustettiin lain sanelemaa pakkoa vuokrata heinämaata

karjalaisille. Kuntien maata omistamattomat asukkaat hermostuivat siihen, että siirtoväkeä tunnuttiin suosivan. Tilanne oli paikoin hyvin tulehtunut niissä kunnissa, joissa siirtoväen määrä ylitti viidenneksen. Lisäksi Pohjanmaalla kielimuuri oli todellinen ongelma toisin kuin Etelä-Suomessa, jossa kaksikielistyminen oli maaseudullakin aluillaan. Monien Pohjanmaan kuntien viranomaiset ja kunnalliset toimijat olivat pulassa, sillä he eivät kyenneet kommunikoimaan sotapakolaisten kanssa. Siirtoväen näkökulmasta tilanne oli tietenkin vielä heikompi: sodan jälkeen alkoi paperisota vieraalla kielellä. Sanakirjat tekivät kauppansa. Monet alkuvaiheen ongelmista johtuivat silkasta väärinymmärryksestä.⁵⁵

Tähän tematiikkaan liittyi edellä sivuttu kysymys siirtoväen kansakouluista. Se kasvoi suureksi kiistaksi nimenomaan Pohjanmaalla, mutta kiistoja oli muuallakin. Ruotsinkielisissä kunnissa, joissa ennestään ei ollut suomenkielistä koulua, koulunkäynnin järjestämisestä tuli suuri haaste. Kouluja perustivat joko kunnat tai evakuoituneiden kuntien kunnallishallinnon jatkuvuudesta huolehtineet hoitokunnat. Toisinaan karjalaiset perustivat yksityiskoulun omatoimisesti ja valtion tuella.⁵⁶ Mikäli kunnassa oli ennestään suomenkielinen koulu, asia yleensä järjestyi helpommin, mutta jos sellainen puuttui, kunnanvaltuustot eivät innostuneet suomenkielisistä kansakouluista. Kouluasia oli kielipoliittisesti arka seikka, joka oli aiheuttanut paljon kiistoja jo aiemmilla vuosikymmenillä. Ruotsinkielisten seutujen pelko koulujen levittämästä suomalaistamisesta eivät suinkaan laantuneet siitä, että suomenkielisiä kouluja aiemmin tukenut Suomalaisuuden Liitto jatkoi toisen maailmansodan jälkeen koulujen tukemista niin kuin Inkoon Fagervikissa.⁵⁷ Vuonna 1906 perustettu Suomalaisuuden Liitto oli tullut tunnetuksi sukunimien suomalaistamiskampanjoista 1900-luvun alussa sekä aitosuomalaisesti suomenkielisen kulttuuripolitiikan tukemisesta. Suomenkieliset vähemmistöt ruotsinkielisillä alueilla olivat yksi sen julkituoduista kohteista.⁵⁸

Pohjanmaan tapauksessa vastustus ”suomalaisinvaasiota” kohtaan liittyi pelkoon siitä, että ennen kuin täysi varmuus siirtoväen pääosan pois siirtämisestä oli saatu, säilyi monien mielestä mahdollisuus, että tilanne jäisi pysyväksi. Siksi myös kannatti pitää ääntä asiassa ja vastustaa näkyvästi siirtoväen asumista maakunnassa senkin jälkeen, kun sen määrä maakunnassa väheni tasaussiirtojen ansiosta. Poliitikkojen ja lehdistön johtamaa vastustusta ei estänyt sekään, että jo ennen asutussuunnitelman valmistumista oli likipitään selvää, ettei kaupunkeja lukuun ottamatta maakunta voisi pienten tilojen ja kielipykälän takia asuttaa suurta määrää uusia asukkaita. Etelä-Suomen ruotsinkielisillä seuduilla karjalaisten saapuminen *antoi kasvot* jo alkaneelle kaksikielistymiselle, ja Pohjanmaalla pelätty muutos oli

siten rajumpi. Tätä taustaa vasten koulukysymys nousi pelätyn asuttamisen keskeiseksi tekijäksi. Nimimerkki ”Svensk bonde i Österbotten” (Pohjalainen ruotsalaistalonpoika) kuvasi keväällä 1946 *Vasabladetissa* värikkäästi kauhuskenaariota lähitulevaisuuden Pohjanmaasta, joka joutui kärsimään suomenkielisistä kouluista ja köyhäinhoidosta. Ankkurikoulujen perustamisen jälkeen karjalaiset pureutuisivat kiinni maakuntaan yhtä varmasti ”kuin heidän lukemattomat lutikkansa”.⁵⁹ Torjunnan keinot ja mielikuvat vierauden edessä olivat toki samankaltaisia suomenkielisilläkin alueilla, joissa järjestettiin rituaalisia täisaunoja rajakarjalaisille ”ryssille” tai toiseutettiin tulokkaita kutsumalla heitä huutolaisiksi tai ”valkomustalaisiksi”. Ruotsinkielisellä alueella repertoaariin saatettiin lisätä vielä ”finnjävel”, perkeleen suomalainen.⁶⁰

Epäpuhtauden tai saastuneisuuden leima ja näin luodun vierauden aiheuttama torjuntakokemus edustavat historiassa jatkuvuutta rajaamalla sivistyksen eroon muukalaisista tai ”barbaareista”, vaikka kokemusten ilmentymät ja muukalaisuuden määreet vaihtelevat ajassa.⁶¹ Karjalaiset edustivat usein ”villii”, ”likaista” ja ”sivistymätöntä” tulokasta, joka uhkasi sotkea vastaanottaneiden paikkakuntien perinteisen järjestyksen ja jopa sosiaalisen hierarkian. Kun Vaasan pohjoispuolella sijaitsevaan Vöyriin ja sen naapurikuntiin saapui syksyllä 1944 evakkoja Raja-Karjalasta Laatokan pohjoispuolelta, oli ensisokki suuri: nämähän eivät aina puhuneet keskenään edes suomea vaan karjalaa. Ortodoksinen uskonharjoitus vaikutti venäläisyyteen jo vanhastaan epäluuloisesti suhtautuneella Pohjanmaalla erikoiselta.⁶² Kokemusten ongelmallisuutta korosti se, että ruotsinkielisillä seuduilla oli omasta näkökulmastaan oikeutettu syy suojella kieli- ja kulttuurialuettaan, sillä perustuslaki ja kielilaki takasivat valtion kaksikielisyyden. Nämä seikat saattoivat vapauttaa kielenkannat, kuten paikallisissa lehdistä julkaistuihin puheenvuoroista voi lukea.

Pohjanmaalla epätietoisuuden aika maanhankintalain hyväksymisen ja lopullisten sijoitussuunnitelmien toimeenpanon välillä kesti monin paikoin noin kaksi vuotta, mikä herätti hermostusta ja epäilyä siitä, pakkaisivatko evakot ollenkaan muuttokuormaansa. Tänä aikana ei välttytty riidoilta resurssien jakamisessa. Väliaikaisuus saattoi niitä jopa pahentaa, kun molemmat osapuolet tiesivät tai epäilivät, ettei tilanne ollut pysyvä. Kestäviä ratkaisuja ei edes haettu. Toisaalta ymmärrys väliaikaisuudesta varmasti helpotti myötätunnon kokemista evakkoja kohtaan.

KOLONISAATIOSTA SOPEUTUMISEEN?

Maanhankintalain mukaisesti Suomen ruotsinkielisille alueille asutettiin noin 13 000 karjalaista. Tämän lisäksi Uudenmaan ja Turunmaan ruotsin- ja kaksikielisiin kaupunkeihin ja teollisuustajamiin muutti sodan jälkeen omatoimisesti tuhansittain siirtoväkeä ja muita suomenkielisiä. Pohjanmaankin kaupungit kaksikielistyivät viimeistään 1960-luvulla. Kielipykälän kahden prosenttiyksikön rajat menivät rikki jo 1940–1950-luvun vaihteessa. Vaikka RKP ja suomenruotsalaiset kansankäräjät (Svenska Finlands folkting) pitivät oikeuskanslerin kanssa huolta siitä, ettei maata luovutettu maanhankintalain tulkinnan mukaisesti suomenkielisille asuttajille enempää kuin pykälät sallivat, kielisuhteiden jäädytys jäi häviävän lyhyeksi välivaiheeksi. Porvoon maalaiskunnassa ja Pernajassa kahdesta prosenttiyksiköstä oli hallituksen päätöksellä poikettu jo aiemmin hieman ylöspäin kalastajaväestön asuttamisen vaikeuksien takia.⁶³

Väestönlaskennan perusteella vuonna 1950 etenkin ennestään kaksikielisissä kunnissa kielisuhteet olivat muuttuneet siirtoväen muuton seurauksena selvästi enemmän kuin kahden prosenttiyksikön verran.⁶⁴ 1950-luvun alussa ilmestyi myös sosiaalipolitiikan professori Heikki Wariksen johtaman tutkimusryhmän tutkimus *Siirtoväen sopeutuminen*. Hankkeen rahoitti yhdysvaltalainen Rockefeller-säätiö. Se tuki toisen maailmansodan jälkeen Euroopan jälleenrakennusta ja levitti työelämän rationalisoinnin sekä johtamisen oppeja vanhalle mantereelle. Wariksen haastatteluaineistolle perustunut tutkimushanke iloitsi siirtoväen asuttamisen menestyksestä vaatien sota-ajan yksimielisyyshannetta, eikä kielikysymyksen pohdinta saanut siinä suurta sijaa.⁶⁵ Sen sijaan hankkeen tutkimusaineistosta löytyi laaja haastatteluaineisto ”ruotsalaisalueille” sijoittumisesta. Vuonna 1949 kootussa aineistossa ei tosin ole haastateltu lainkaan ihmisiä, jotka oli asutettu ruotsinkielisille alueille. Sen sijaan haastateltavat asuivat Ylä-Savossa ja Varsinais-Suomessa. Enemmistö haastateltavista piti kielipykälää epäoikeudenmukaisena eikä ymmärtänyt, miksi yksi väestönosa oli toista arvokkaampi. Harva haastateltava olisi itse ollut innokas asettumaan ruotsinkielisille alueille, vieraiden keskelle.⁶⁶

Siirtoväen asuttamiseen kytkeytynyt kielikysymys oli pysynyt julki-suudessa vielä asutussuunnitelmien hyväksymisen jälkeenkin, sillä eräät evakkopoliitikot ajoivat paitsi kieliasetuksen purkamista myös elättelivät ajatusta erityisen Merikoiviston kunnan perustamisesta Pernajaan. Suunnitelman mukaan kuntaan olisi siirretty noin 3 000 kalastajaväestöön kuulunutta karjalaista etupäässä Koivistosta, Viipurinlahden suulta. Heidän tieltään olisi siirretty muualle 1300 paikallista asukasta.

Merikoivisto-hanke asettuu sodan jälkeisistä asutuspoliittisista hankkeista kenties lähimmäksi varsinaista kolonisaatiota. Vielä ennen kesän 1948 eduskuntavaaleja hanke oli etenemässä saatuaan niin maatalouskuin perustuslakivaliokunnan enemmistöt puolelleen. Vaalien jälkeen pääministeriksi nousi SDP:n ruotsinkielinen K.-A. Fagerholm, joka yhdessä presidentti Paasikiven kanssa hautasi hankkeen. RKP:n edustajien mukaan ”pöyristyttävää” ja ”käsittämätöntä” hanketta ei hevin nieltä pääkaupungin porvarilehdissä siitä ilmeisestä syystä, että se olisi tehnyt pernajalaisista evakkoja. Siirtoväen asema ja nimenomaan kalastajaväestön sijoittamiseen liittyneet hankaluudet saivat kuitenkin evakkoja lähellä olleiden lehtien sympatiat puolelleen. Hankkeen keskeinen puuhaaja oli SDP:n evakkokansanedustaja Eeno Pusa. Hän edusti vasemmistossa tavallista ajatusta, että ruotsinkieliset seudut olivat oikeutettuja omaan kieli- ja kulttuurialueeseensa ja samalla kartanoilla oli korostunut luovutusvelvollisuus. Merikoivistoa kaavailtiinkin Pernajan suurten kartanoiden omistamille maille, vaikka suurin osa siirrettäviksi kaavailuista asukkaista olisi ollut maatyöväkeä.⁶⁷ (Ks. kartta s. 12–13.)

Suomalaisen asutuspolitiikan erikoisuus liittyi ajatukseen Karjalan siirtämisestä ikään kuin sellaisenaan muualle Suomeen. Maanviljelijöille lohkottiin maata, ja pääpaino oli valmiissa viljelysmaassa. Myös muiden elinkeinojen harjoittajat pyrittiin sijoittamaan tai ohjaamaan entistä elinkeinoaan vastaaviin töihin, mikä juuri johti kalastajaväestön melko hitaaseen sijoittamiseen. Merikoivisto-hankkeen esikuvana vaikuttivat valtioneuvoston asettaman uuden Viipurin perustamista ideoineen komitean mietinnöt. Varteenotettavana vaihtoehtona esitettiin Pohjanmaan rannikkoa, mutta lehtien yleisönosastoissa spekulointiin myös itäisestä Uudestamaasta. Ajatus uudesta Viipurista ei jatkosodan myötä menestynyt, vaikka siihen palattiin julkisuudessa vielä sodan jälkeen syksyllä 1944.⁶⁸

Suomen harjoittama politiikka erosi melkoisesti esimerkiksi Länsi-Saksan asutuspolitiikasta. Tilanne ehdoitta antautuneen kansallissosialistisen Saksan raunioille syntyneessä valtiossa oli tietenkin monin verroin hankalampi. Kun Suomessa ei siirtoväkeä enää 1950-luvun alusta lähtien tilastoitu erillisenä väestönosana, länsisaksalaiset viranomaiset alkoivat vasta tuolloin kunnolla purkaa pakolaisleirejä, joissa edelleen asui huomattava osa jopa kahdeksasta miljoonasta Länsi-Saksaan päätyneestä itäpreussilaisesta ja Tšekkoslovakian alueelta tulleesta sudeettisaksalaisesta. Saksalaispakolaiset olivat kaupungistuneempia ja työskentelivät useammin teollisuudessa ja porvarillisissa ammateissa kuin suomalaisevakot. Silti saksalaisevakoihinkin lukeutui miljoona itsenäistä

maanviljelijää. Heistä vain osalle pyrittiin hankkimaan korvaavaa maata ja valtaosa maasta lohkottiin valtion omistamista viljelemättömistä metsistä ja soista. Länsi-Saksan korvauspolitiikan kivijalka oli *Lastenausgleichsgesetz* eli ”taakantasauslaki”. Muut kansalaiset maksoivat sodasta säilyneestä omaisuudestaan vuotuista veroa jopa kymmenien vuosien ajan korvatakseen siirtosaksalaisten menetyksiä.⁶⁹

ASUTUSTOIMIEN SEURAUKSET

Suomen toisessa maailmansodassa ja sen päättymisen jälkeen harjoittama asutuspolitiikka huomioi ruotsinkielisen vähemmistön oikeudet mutta vasta tämän vakiintuneen kieliryhmän edustajien ja lehdistön aloittaman vastustuksen jälkeen. Talvisodan jälkeinen pika-asutuslaki oli asiasta ympäröivää, ja sen toimeenpanossa ei juurikaan tunnustettu ruotsin- ja kaksikielisten alueiden oikeuksia. Keväällä 1945 hyväksyttyyn maanhankintalakiin sen sijaan laadittiin sekä kielipykälä (92 §) että ruotsalaisraivauspykälä (53 §). Kielipykälän toimeenpanoasetuksella pyrittiin rajoittamaan ruotsin- ja kaksikielisille alueille muuttavien määrää siten, että kielisuhteet muuttuivat vain kaksi prosenttiyksikköä. Raivauspykälä puolestaan määräsi, ettei asutusrasitus saanut kuitenkaan jäädä asutusrajoi- tusten vuoksi pienemmäksi kuin muilla maanluovuttajilla. Säästynyt maa- ala korvattiin raivauttamalla sitä muualta 1,5-kertaisena.

Maanhankintalain raivauspykälä jo määrätti, että oman maan luovut- taminen oli arvokkaampaa kuin luovutuksen korvaaminen rahalla. Siirtoväen näkökulmasta nimenomaan oman maan luovuttamisesta lais- taminen oli arveluttavaa. 1940–1950-luvuilla ruotsalaisraivauksia ei julki- suudessa arvostettu oman maan luovuttamisen veroiseksi rasitukseksi. Samalla kielipykälään suhtauduttiin kuin se olisi estänyt asutuksen koko- naan, ja näin syntyi harhakäsitys ”ruotsalaisalueiden” saamasta suuresta asutushelpotuksesta, ellei suoranaista vapautuksesta. Ruotsinkielisille alueille jäi kielipykälän vuoksi asuttamatta ainakin noin 1 200 karjalaista. Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkalan alue lohkaisi aimo osan viljelykel- poisesta Länsi-Udestamaasta. Tämä vähensi runsaasti asutusalaa Uuden- maan rannikolla. Ruotsinkieliset alueet asuttivat Porkkalan siirtoväestä maansaantiin oikeutetun väestön.

Etelä-Suomessa asutuspolitiikka viimeistään lopetti perinteisen kar- tanotalouden myös ruotsinkielisillä alueilla. Suurtilat luovuttivat eniten maata kaikkialla, ja suurimmat ruotsalaisraivaajat olivat Itä-Uudenmaan suurtukanoita. Pohjanmaalla kieliraja säilyi, mutta pääsyynä oli alueen

maatilojen pieni koko, mikä ei estänyt paikallisia vastustamasta näkyvästi siirtoväen väliaikaista oleskelua alueella.

Ruotsinkielisten seutujen hätäreaktio ”ruotsalaismaan” häviämistä kohtaan muistutti siirtoväen tuntemaa surua menetetyistä kotiseudusta. Paluuta menneeseen, nostalgisoituun ruotsinkieliseen maaseutuun ei enää ollut, vaikka kamppailua vasta 30 vuotta aiemmin ”keksityn”, territoriaalionalistisen *svenska jordenin* puolesta oli käyty jo koko 1900-luvun alku.⁷⁰ Saavutettu kielipykälä oli symbolinen voitto, jonka vaikutus oli lopulta vaatimaton.

Sodan jälkeinen suomalainen yhteiskunta oli henkisesti maatalousmaa, ja yhteiskuntarauhan takaavan talouden perustana pidettiin itsenäistä pienviljelyä. Kun asutus raivauksineen saatiin päätökseen 1960-luvulla, alkoi jo joukkomuutto kaupunkeihin ja Ruotsiin. Tuolloin myös Suomen ruotsinkielisille seuduille muutti runsaasti suomenkielistä väestöä, mikä herätti uuden torjuntareaktion.

Hävityn sodan jälkeiseen tilanteeseen eivät pohdinnat vähemmistöjen oikeuksista aina sopineet, etenkin kun siirtoväki edusti olosuhteiden pakosta syntynyttä vähemmistöä – karjalainen identiteetti samastui tämän jälkeen evakkouteen. Valtaosaa karjalaisista saattoi kuitenkin luonnehtia homogeenisesti suomalaisiksi unohtamatta toki sitä, että ruotsinkielisiä evakkojakin oli useampi tuhat ja monet puhuivat äidinkielenään myös venäjää. Petsamon kolttasaamelaiden evakkojen ohella karjalankieliset rajakarjalaiset jäivät omaksi ryhmäkseen, joiden sopeutuminen uusille asuinsijoille oli keskimäärin hankalampaa kuin muiden evakkojen.⁷¹ Niin kuin laatokankarjalainen seura-aktiivi Kaarlo Kuusamo totesi vuonna 1949, karjalaisilla ja ruotsinkielisillä oli yllättävän paljon yhteistä. Suomenruotsalaisiin verrattuna karjalaiset olivat kuitenkin Kuusamon mielestä alakynnessä. Heiltä puuttui oma kotiseutunsa.⁷²

LUKU 14

KAMPPAILU RUOTSALAISMAASTA

1. Rasismisyytökset jatkuvat – Thors purskahti itkuun eduskunnassa, *Uusi Suomi* 17.2.2009 (<https://www.uusisuomi.fi/uutiset/rasismisyytokset-jatkuvat-thors-purskahti-itkuun-eduskunnassa/87331959-0e31-3baa-ad58-b6f7d87e6d1f>, katsottu 1.12.2021); Ej en tum av svenska jorden innan Svensk-Finlands fortbestånd tryggats, *Svensk vakt* 10.10. 1940, 1. *Svensk vakt* -lehden ainoan numeron julkaisi historioitsija Lars Gabriel von Bonsdorff.

2. Svenska Litteratursällskapet i Finland arkiv (SLSA). 1103; EBH 27, Maan Turva/Hembygdsfronten.
3. Mörne 1915; Wrede 2005; Wickström 2020.
4. Engman 2016, 293–337.
5. Roselius & Tepora 2020a, 52, 81–84.
6. Hämläinen 1968; Niinistö 2006, 34–37.
7. Ks. esim. Klinge 1968, 28–48, 123–136, 172–189; Meinander 2016, 38–53.
8. Ahonen 2003, 1–2, 15–24; Ahonen ym. 2008, 11–109; Douglas 2012.
9. Kananen 2010, eri kohdissa; Tepora 2015, 214–231; Roselius & Tepora 2020a, eri kohdissa.
10. Kulha 1969, 215–256.
11. Kansallisarkisto-Jyväskylä (KA-JKL). Suomen Huolto ry:n arkisto. III 11:16: Siirtoväen sosiaalisen sopeutumisen tutkimusaineisto. Ruotsalaisalueille sijoittumista koskevat kysymykset (1949). Esim. Mies, kirvesmies, 22-v. Pertteli (Räisälä) ja nainen, puhelin-vaihte, 22-v. Pertteli (Kanneljärvi).
12. Engman 2016, 240–241.
13. Kauhanen 2021.
14. Kansallisarkisto-Hämeenlinna (KA-HML). Maa- ja metsätalousministeriön asutussaiainosaston arkisto (ASO). Hma 33: Ruotsalais-raivaajat. Luettelo raivausvelvollisuuden määräämistä varten 4.2.1953; Roselius & Tepora 2020a, 240–249.
15. Nils Meinander: Den nya svenska fronten, *Nylänningen* (31) 1940, 14.
16. Kananen 2010, eri kohdissa.
17. Toivottavasti ohimenevää, *Ilkka* 22.9.1940, 2.
18. Ruotsinkieliset ja pika-asutus, *Vaasa* 22.9.1940, 1.
19. Hietanen 1982.
20. Virtanen 2018.
21. Katajisto 2017, 95–96, 120–122.
22. Selén & Gottberg 2015, 147; Roselius & Tepora 2020a, 220–221.
23. Kyrkslättbo: Måste Wohls försvinna?, *Nyland* 24.10.1940, 3.
24. Kananen 2010, eri kohdissa; Tepora 2015, 214–231; Tepora 2018, 59–66.
25. Kauhanen & Kleemola 2020, 46; Roselius & Tepora 2020a, 96–97.
26. Klinge 1972, 140; Soikkanen 1991, 182, 187–189; Tepora 2011, 197–198.
27. Kemppainen 2006, 251–252; Tepora 2011, 251–264.
28. Svenska Centralarkivet (SCA). SFP. Protokoll fört vid Svenska folkpartiets extra partidag 22.9.1940.
29. Snabbkolonisationen går hårt över Syd-Finland, *Hufvudstadsbladet* 24.8.1940, 1; SCA. SFP. Centralstyrelsens protokoll 1939–1940. Centralstyrelsens möte 28.8.1940.
30. Niinistö 2006, 34–37; Roselius & Tepora 2020a, 170; ks. myös Nils Meinander: Den nya svenska fronten, *Nylänningen* (31) 1940, 14.
31. Wilson & Wickström 2020, 21–22.
32. Snabbförfinskning genom kolonisation, *Östra Nyland* 27.8.1940, 1.
33. Si–Ni: ”Just nu”, *Östra Nyland* 31.8.1940, 1.
34. Kansallisarkisto (KA). Risto Rytin kokoelma, ko 60. MTK:n kirje pääministeri Ryttille 21.9.1940; Roselius & Tepora 2020a, 74–80.
35. Roselius & Tepora 2020a, 77, 80, 89–93.
36. Svenskbygdens ”kolonisering”, *Hufvudstadsbladet* 4.9.1940, 4.
37. SCA. SFP. Protokoll fört vid Svenska folkpartiets extra partidag 22.9.1940.
38. Sirén 1999, 122.
39. SCA. SFP. Centralstyrelsens korrespondens 1940. Svenska lantbruksproducenternas förbund i Österbotten, kirje hallitukselle 7.9.1940.
40. Roselius & Tepora 2020a, 45–46, 108–110.
41. Pika-asutuslain muutokset, *Laatokka* 12.3.1941, 3.
42. Karhu 1993, 11–12.
43. Hietanen 1984; Naskila 1984; Laitinen 1995, 95–113; Roselius & Tepora 2020a, 191–196.
44. Blomstedt & Klinge 1985, 78–80.
45. Timo (J. W. Tuura): Kommunistit kaavailevat maanjakoa, *Uusi Suomi* 17.2.1947, 3; Hietanen 1984, 210.
46. Blomstedt & Klinge 1985, 314–316; Roselius & Tepora 2020a, 203.
47. MHL (maanhankintalaki) 1945, 53 § & 92 §, teoksessa Vennamo & Kuitunen 1947; Blomstedt & Klinge 1985, 78–80.

48. Kauhanen & Kleemola 2020, 33–49; Roselius & Tepora 2020a, 222–229.
49. Erik Lagus, Tör Hellström, Håkan Lindberg, Ole Eklund & Lars G. von Bonsdorff: Den svenska jorden, *Borgåbladet* 21.9.1937, 1; Wickström 2020.
50. Kanervo 2018, 137–138; Roselius & Tepora 2020a, 187–188.
51. Roselius & Tepora 2020a, 173.
52. Mt., 154.
53. Siirtoväen sijoittamiseen eivät ruotsalaiset kunnat halua osallistua, *Laatokka* 15.5.1945, 2.
54. Neger (Einar Hagman): Ur dagboken, *Vasabladet* 15.8.1944, 3; Andrén 1984, 94 ja eri kohdissa; Andersén 1987, 144–147; Kulomaa 1995, 340–341, 363; Tepora 2015, 280–283; Roselius & Tepora 2020a, 163–168.
55. Museoviraston arkisto (MV). Kansatieteelliset kyselytutkimukset, kysely 29: Asutustoiminta 1940–1960 (1982), emäntä, syntynyt 1919, Alaveteli; Kansallisarkisto-Vaasa (KA-VSA). Vårdledarens för den förflyttade befolkningen i Närpes arkiv. Närpiön huoltojohtajan kirje 19.10.1944 ”Till samtliga byaombud”; kirje Näsbyn huoltokansliasta lääninhallitukselle, 15.12.1944; huoltojohtajan kirje siirtoasianosastolle, sis. ministeriö, 28.12.1944; Närpiöläinen maanviljelijä oli hienotunteinen, *Karjala* 16.11.1944, 2.
56. Virta 2001, 231–232; Neljä Soanlahden kansakoulua aloittaa tammikuussa toimintansa Vöyrissä, *Laatokka* 10.1.1945, 3; Ainakin 50 suomenkielistä kansakoulua ruotsalaiselle Pohjanmaalle, *Uusi Suomi* 14.11.1944; Kansallisarkisto-Mikkeli (KA-MKL). Hiitolan kunnan hoitokunnan arkisto. II Cb: 1. Valtuuston pöytäkirjat 1944–1948. Hoitokunnan kokouksen pöytäkirja 1.10.1945.
57. Selén & Gottberg 2015, 46–47, 110–117.
58. Niinistö 2006, 34–37.
59. Svensk bonde i Österbotten: Förfinskningen, *Vasabladet* 4.5.1946, 4 (”talrika vägglöss”).
60. Tepora 2015, 217–224; ks. myös Kananen 2010, eri kohdissa; Selén & Gottberg 2010, 28–29, 126–127, 129.
61. Douglas 2000; Kahlos 2020, 16–17 ja eri kohdissa.
62. Roselius & Tepora 2020a, 169–187.
63. Mt., 246, 252–253.
64. SVT 1950. Väestötilastoa. Vuoden 1950 yleinen väestönlaskenta (1956).
65. Waris ym. 1952; Rockefeller-säätiön osuudesta työjohtamisen rationalisoinnissa ja ”psykofyysisessä” tutkimuksessa ks. Mannevuola 2020, 113–118.
66. KA-JKL. Suomen Huolto ry:n arkisto. III 11:16: Siirtoväen sosiaalisen sopeutumisen tutkimusaineisto. Ruotsalaisalueille sijoittumista koskevat kysymykset (1949).
67. Sirén 1999, 152–155; Mäkelä 2011, 59–61; Taskinen 2019; Roselius & Tepora 2020a, 252–257.
68. Skall Viborg bilda gemensamt bo med Lovisa?, *Borgåbladet* 30.3.1940, 2; Uusi kaupunkiko?, *Karjala* 11.5.1941, 1.
69. Roselius & Tepora 2020b, 260–264.
70. Wickström 2020.
71. Kananen 2010; Lehtola 1994; Kanervo 2018, 141.
72. Kaarlo Kuusamo: Karjalaisuuden määritelmä, *Karjala* 28.5.1949, 4.